

Wat brengt de zuil aan het wankelen?*

F. van Heek

Laten wij beginnen met wat in dit werk te loven valt :

1 — Hier is een interessante poging gedaan historische beschrijving en sociologisch begrippenapparaat op elkaar te doen aansluiten. Al is dit niet steeds gelukt, toch kan hier met recht van historische sociologie gesproken worden. Hiermede is niet gezegd, dat Thurlings' analyse van het Nederlandse katholicisme feitelijk volledig juist is.

2 — Het veelomvattende probleem wordt empirisch sociologisch behandeld, zij het met de nadrukkelijke erkenning van de auteur, dat wat de toerekening van de beïnvloedende factoren betreft, hij is blijven steken in een aantal hypothesen. Zijn slotconclusie dienaangaande blijft dan ook vaag (blz. 195).

3 — Positief valt ook te waarderen een bij sociologen zelden voorkomende levendige en beeldende stijl, die het lezen van dit werk, afgezien nog van de relevantie van het onderwerp — 'sedert de reformatie heeft zich nog nooit een zo acute crisis voor de Nederlandse katholieken voorgedaan' (blz. 207) — bijzonder aantrekkelijk maakt.

4 — Er wordt een rustige koele distantie bewaard bij de analyse van deze tot barstens toe met emoties geladen problematiek.

5 — Bijzondere aandacht verdienen de analyses voorafgaand aan de volgende conclusies:

(a) de ontzuiling is sterker aan de top dan aan de voet der zuilhiërarchie (blz. 142);

(b) crisis en ontbinding vinden hun bron in het centrum; de causale lijn loopt van kerkvervreemding naar ontzuiling (blz. 167);

(c) er is een belangrijk verband tussen ontzuiling en stratificatie binnen de zuil: „De omslag van de attitudes betekende, wat de katholieke elite betreft, niet zozeer dat daar de mensen zelf van attitude veranderden, maar veeleer dat de conservatieve leden conservatief bleven, doch daalden in de binnen-kerkelijke prestige-hiërarchie, terwijl de progressieve leden, progressief blijvend, stegen.” (blz. 175).

Wat onze critiek betreft, hierover het volgende:

1 Het zwakste gedeelte van Thurlings' verzuilings- en ontzuilingsanalyse ligt in de gevolgde methode van onderzoek, die de externe factoren, die het verzuilingsverschijnsel beïnvloeden, opzettelijk verwaarloost met de o.i. nogal zwakke argumentering, dat dit een volledige en gelijktijdige macro-sociologische benadering zou vereisen van dusdanige omvang, dat dit voor één persoon ondoenlijk zou zijn (blz. 194). Dit is moeilijk aanvaardbaar. Als wij bij de bestudering van de externe factoren die een institutie en institutionele organisatie kunnen beïnvloeden, zouden moeten wachten totdat de buitenwereld volledig zou zijn onderzocht, dan zou de institutionele sociologie volledig stagneren of door eenzijdige accentuering der interne factoren worden scheef getrokken.** Men kan het ontzuilingsverschijnsel der Nederlandse katholieke wereld, dat omstreeks 1960 inzet, niet bestuderen zonder nadere studie van zijn samenhang met het cultuurpatroon van

* J. M. G. Thurlings, *De wankelende zuil: Nederlandse katholieken tussen assimilatie en pluralisme*. Nijmegen 1971.

** Men vergelijk hiermee de critiek enige jaren geleden door Van Doorn in dit tijdschrift uitgeoefend op Ellemers's werk over Israël, waarin ook aan de externe problematiek te weinig aandacht was besteed.

de 'permissive society', de toenemende afkeer van hiërarchie en bureaucratie in het algemeen en in verband hiermede de steeds fellere critiek van de emancipatorische en neo-marxistische sociologie, die door Thurlings slechts terloops genoemd worden.

2 Het verwaarlozen der externe factoren houdt in, dat iedere vergelijking met het katholicisme in het buitenland ontbreekt. Daardoor wordt het verschijnsel niet voldoende verklaard waarom deze geloofs- en structuurcrisis zich juist bij de *Nederlandse* katholieken zo extreem voordoet, een groep die „dikwijls roomser was dan de Paus” (blz. 195).

In dit verband zijn gezien deze specifieke omstandigheden der Nederlandse katholieken de volgende twee factoren van belang.

(a) de unieke situatie, die zich nergens elders in Europa voordeed, dat door de inspirerende verhouding tot het calvinisme (eerst ervaren als onderdrukker, later als bondgenoot) het Nederlandse katholicisme een rigoristisch elan ontwikkelde dat in de periode 1920—1960 zijn hoogtepunt bereikte. In die jaren vormde het Nederlandse katholicisme niet alleen een (geëmancipeerde) minderheidsgroep, maar tevens een minderheidsgroep die door zijn afmetingen, zijn relatieve groei en zijn frontmentaliteit het vooruitzicht en de wens had tot een meerderheidsgroep uit te groeien.

Dit groeien tot een meerderheid werd zeker niet alleen gewenst door enkele politici, zoals Thurlings stelt (blz. 132), maar ook door belangrijke vertegenwoordigers der geestelijkheid*

(b) Aldus werd de normbeleving en sanctionering in het Nederlandse katholieke cultuurpatroon tijdens de na-oorlogse jaren steeds rigoristischer (Bisschoppelijk Mandement 1954; in tegenstelling tot het katholieke buitenland strakkere handhaving der sancties betreffende geboortebeperving), terwijl de omringende samenleving steeds meer het karakter van een „permissive society” aannam. Dit zich *tegengesteld* ontwikkelen van het Nederlandse katholieke cultuurpatroon enerzijds en dat der buitenwereld waarin het was vervat anderzijds, moest op de duur tot disorganisatie binnen het katholieke volksdeel leiden. Mede gezien deze tegenstelling is het geen wonder dat de antirigoristische tegenstroming binnen de katholieke samenleving sterker werd en dat een fel conflict tussen - de vaak oudere - conservatieven en in grotere frequentie jongere progressieven in de Nederlandse katholieke wereld uitbrak.

Thurlings stelt dat uit het katholieke expansiestreven allerminst de omslag der zestiger jaren te verklaren is (blz. 150). Naar het ons voorkomt, ligt juist in dit

* De moraal-theologische adviseur bij de besprekingen, die onder auspiciën van de Katholieke Tilburgse Economische Hogeschool in 1952 gewijd waren aan het bevolkingsvraagstuk, merkte op dat: „die echtgenoten, die geen conceptie verhinderende middelen toepassen, het laatst tot andere geoorloofde wijzen van geboortebeperving dienen over te gaan, omdat zij bij uitstek de opvoeders zullen zijn van een zedelijk hoogstaand jong geslacht, waaraan onze huidige samenleving op de allereerste plaats behoefte heeft”. (Vgl. Verslagboek der Economische en Sociale Studiedagen, gewijd aan het bevolkingsvraagstuk, gehouden te Tilburg onder auspiciën van de Senaat der Kath. Econ. Hogeschool op 10 en 11 Jan. 1952, blz. 98). Voor de goede verstaander - en de Nederlandse katholieken waren in die dagen goede verstaanders van hun geestelijke herders - was dit duidelijk genoeg.

agressieve expansiestreven en de krampachtige normbeleving die hiermede gepaard ging, voor een belangrijk gedeelte, de verklaring voor de heftige reactie die erop volgde. Thurlings zelf wijst enigszins in deze richting wanneer hij op blz. 127 schrijft: 'De verzuiling is blijkbaar niet rechtstreeks uit de defensieve attitude voortgekomen. Veeleer is zij de resultante van een strategie die zelf weliswaar in de defensiviteit haar motivatie had gevonden, maar die vervolgens een machinerie, een mechanisme, in werking had gezet dat zich eigengereid ontrolde, niet alleen volgens een eigen programma dat men er eerst welbewust had ingestopt, maar ook volgens eigen wetten betreffende machts-cumulatie, die slechts gedeeltelijk door de stichters waren beoogd'.

3 In verband met het voorgaande dient te worden opgemerkt, dat Thurlings van de institutie die hij analyseert wel de organisationele vormen nauwkeurig onderzoekt, maar niet de intensiteit van het institutionele ethos dat deze organisatie dreef, en de wisselwerking hiervan met de *persoonlijke* gevoelens van hen die van deze organisatie deel uitmaakten. Of operationeel uitgedrukt, graag hadden wij naast de verstrekte op zichzelf zeer informatieve participatiestatistieken tevens life histories, diepte-interviews en meer attitude-scales gezien. De auteur mag hierbij dan verwijzen naar zijn voorbehoud dat tijd en middelen voor een meer uitgebreid onderzoek ontbraken (blz. 205), maar ook de wenselijkheid van eerstgenoemde methoden wordt niet door hem genoemd.

Toch is een dergelijke benadering noodzakelijk. Immers, de heftigheid van de ontzuilingscrisis, de 'afrekening met het verleden' (blz. 164) is alleen begrijpelijk indien enig inzicht bestaat omtrent de intensiteit van persoonlijke frustraties en spanningen, die de specifiek Nederlands-Katholieke normbeleving bij de gelovigen heeft teweeg gebracht. Frustraties en spanningen op theologisch, politiek en sexueel gebied. Deze hielden verband met normen, die wanneer zij voor $\pm$ 1960 niet nagevolgd werden, gepaard gingen met sancties die de gelovigen direct of indirect dreigden met uitsluiting van het eeuwig heil (onthouding van de sacramenten der stervenden).

Bij dergelijke in het diepst van de persoonlijke sfeer opgeroepen spanningen en gezien de zich snel wijzigende situaties en normen, vereist het participatie-onderzoek ten aanzien van deze problematiek nog andere methoden dan die welke adequaat zijn bij onderzoek van een vakbond, een jeugdbeweging of een voetbalclub.

Van harte hopen wij dat de auteur de gelegenheid moge vinden bij de voortzetting van zijn waardevol onderzoek van het ontzuilingsprobleem ook aan genoemde aspecten aandacht te besteden.